

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Навчально-науковий інститут
агротехнологій, селекції та екології**

Кафедра землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова

ЧЕТВЕРТІ САЗАНОВСЬКІ ЧИТАННЯ

**АГРАРНА НАУКА І ОСВІТА:
ПОСТАТІ, ЗДОБУТКИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали всеукраїнської науково-практичної
конференції
присвяченій 105-річчю заснування
Полтавського державного аграрного університету та
Навчально-наукового інституту
агротехнологій, селекції та екології

25 березня 2025 року

УДК: 631.58:631.8:001-029-9

Четверті Сазановські читання : Аграрна наука і освіта: постаті, здобутки, перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвячена 105-річчю заснування Полтавського державного аграрного університету та Навчально-наукового інституту агротехнологій, селекції та екології. м. Полтава, 25 березня 2025 р. Полтава: РВВ ПДАУ, 2025. 90 с.

ISBN 978-617-8466-19-0

Збірник вміщує матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції присвячена 105-річчю заснування Полтавського державного аграрного університету та Навчально-наукового інституту агротехнологій, селекції та екології та вміщує розділи: історія аграрної науки й освіти, видатні постаті; актуальні питання землеробства, агрохімії, ґрунтознавства та рослинництва. Призначений для наукових співробітників, викладачів, студентів й аспірантів вищих навчальних закладів, керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств.

The collection contains the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference dedicated to the 105th anniversary of the founding of Poltava State Agrarian University and the Educational and Research Institute of Agrotechnology, Breeding and Ecology and includes the following sections: history of agrarian science and education, prominent figures, topical issues of agriculture, agrochemistry, soil science and crop production. It is intended for researchers, teachers, students and graduate students of higher education institutions, managers and specialists of agricultural enterprises

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Галич О.А. – професор, ректор університету (**головний редактор**); Маренич М.М. – доктор с.-г. наук, директор Навчально-наукового інституту агротехнологій, селекції та екології (**заступник головного редактора**); Поспелов С.В. – доктор с.-г. наук, завідувач кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова (**відповідальний редактор**); Олєпир Р.В. – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова (**відповідальний секретар**); Оніпко В.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Міщенко О.В. – кандидат с.-г. наук, професор кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Ласло О.О. – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Тараненко С.В. – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Гордєєва О.Ф. – кандидат с.-г. наук, доцент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Біленко О.П. – кандидат с.-г. наук, ст. викладач кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова; Воропіна В.О. – асистент кафедри землеробства і агрохімії ім. В.І. Сазанова.

Рецензенти:

Гангур В.В., доктор с.-г. наук, завідувач кафедри рослинництва ПДАУ;

Тищенко В.М., доктор с.-г. наук, завідувач кафедри селекції, насінництва і генетики ПДАУ;

Рекомендовано до видання Вченою радою Навчально-наукового інституту агротехнологій, селекції та екології Полтавського державного аграрного університету (протокол № 8 від 10 квітня 2025 р.)

Матеріали подаються в авторській редакції мовами оригіналів. Відповідальність за зміст і достовірність поданих матеріалів та наведених даних несуть автори.

ISBN 978-617-8466-19-0

©Полтавський державний аграрний університет, 2025

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ АГРАРНОЇ НАУКИ Й ОСВІТИ, ВИДАТНІ ПОСТАТІ

Микола ОПАРА: освітянин, дослідник та організатор науки: круглий стіл з нагоди 85-річчя від дня народження.....	5
Опара Н.М. В гармонії з природою (спогади про батька).....	11
До 85-річчя МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА ОПАРИ.....	13
Поспєлов С.В., Воропіна В.О., Олєпїр Р.В., Міщенко О.В., Гордєєва О.Ф. Історичні і агротехнологічні аспекти вивчення локалізації внесення добрив в Полтавському державному аграрному університеті.....	16
Апостол Т.М. Роль О.Г. Набоких у започаткуванні природно-сільськогосподарського районування на українських землях.....	29
Вергунов В.А. «Наукова система ґрунту» американського професора Г. Кембелла для ведення землеробства в посушливому кліматі – один із предвісників «Полтавського експерименту» 1973–1988 рр	32
Самородов В.М., Кузьменко Н.В. Досліднополець Георгій Жуков (1879 – після лютого 1960 (?): біографія у плині часу.....	39
Самородов В.М., Поспєлова Г.Д., Коваленко Н.П. Повитиця (<i>Cuscuta L.</i>) на Полтавщині: історія появи та боротьби з нею в агроценозах.....	44

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗЕМЛЕРОБСТВА, АГРОХІМІЇ, ҐРУНТОЗНАВСТВА ТА РОСЛИННИЦТВА

Водяник А.В., Поспєлов С.В. Люцерна як елемент стабілізації агровиробництва.....	47
Глущенко Л.Д. Зміна загальних показників вуглецю та групового складу гумусу за впливу антропогенних та природних факторів.....	51
Даніленко Є.В., Міщенко О.В. Мікродобрива на кукурудзі за різних схем вирощування.....	54

ДОСЛІДНОПОЛЕЦЬ ГЕОРГІЙ ЖУКОВ (1879 – ПІСЛЯ ЛЮТОГО 1960 (?): БІОГРАФІЯ У ПЛИНІ ЧАСУ

Самородов В. М., доцент кафедри захист рослин

Полтавський державний аграрний університет

e-mail: kafedra.zakhysty_roslin@ukr.net;

Кузьменко Н. В., завідувачка науково-дослідного експозиційного
відділу новітньої історії

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

e-mail: kraeznav@meta.ua.

У 2025 році виповнюється 135 років Лохвицькому дослідному полю, одному із старіших в Україні центрів наукової аграрної думки з вивчення низки олійних та технічних культур [8]. Із його розвитком та діяльністю тісно пов'язане ім'я знаного вітчизняного науковця-аграрія, одного з організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні Георгія Івановича Жукова (1879 – після лютого 1960(?) рр.). Хоча він і був одинадцятим директором згаданої установи, інформація про його біографію та професійні надбання досить фрагментарна, а до того ж розпорошена по різних джерелах. Тож маємо нагоду розширити уявлення істориків аграрної науки про цю людину та її здобутки.

Одними з джерел біографічних даних про науковця є анкета звинуваченого Г. І. Жукова та протокол його допиту від 10 березня 1931 року у сфабрикованій справі Трудової Селянської партії [11]. Згідно цих документів він народився у м. Лохвиці в 1879 році (дата не вказана) у родині

козака-власника, що мав до 40 десятин землі (хоча у довідкових документах за 1916 р. він означений як дворянин, що було б ще більш «обтяжливо» для його карної справи). Рано втратив батька, який помер, коли меншому сину було лише 6 місяців. Повною сиротою став у 13 років. Тоді піклування про Георгія взяв на себе старший брат, вчитель за фахом, який не лише замінив йому батьків, але й займався його освітою. Символічно та зворушливо, що згодом Георгій Іванович візьме опіку над осиротілими дітьми брата – донькою Олександрою і сином Борисом.

Отриманий рівень знань дав юнакові можливість вступити до Маріїнського середнього землеробського училища, правда, дуже далеко від дому – аж у Саратові. У цьому закладі свого часу навчалися майбутній

видатний селекціонер академік В. Я. Юр'єв (1879–1962 рр.), ветеринар професор А. К. Скороходько (1883–1954 рр.) та інші. Усі вони згадували, що училище славалося досвідченими викладачами. От, зокрема, Георгій з усіх дисциплін, що викладалися, найбільш запам'ятав заняття із економіки, які вів молодий викладач Олександр Миколайович Челінцев (1874–1962 рр.), що захоплював учнів незвичайним енциклопедичним мисленням. Згодом він став знаним вченим економістом-аграрником.

По закінченню училища у 1901 р. Жуков пішов на військову службу до російської армії на правах однорічника (рос. вольноопределяющийся), де у 1902 р. отримав звання прапорщика 3 ступеня.

Навчання продовжив у 1903 р. у стінах сільськогосподарського відділу Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва у м. Пулавах Люблінського воєводства Царства Польського, але в 1907 р. перевівся на сільськогосподарський факультет Київського політехнічного інституту, який закінчив у 1909 р.

Свою професійну діяльність Георгій Іванович розпочав у Катеринославі (зараз – м. Дніпро), де його керівником став видатний рослинник, інтродуктор, а згодом – селекціонер і соргознавець В. В. Таланов (1871–1936 рр.). Під проводом Віктора Вікторовича молодий агроном отримав безцінний

досвід у наданні професійної допомоги господарствам різних рівнів, а також у поширенні знань серед селян. Також Жуков долучився до здійснення програми В. В. Таланова зі створення мережі дослідних ділянок із порівняльного випробовування кукурудзи, кормових та зернових культур [1].

У подальшому ця практика стала йому у нагоді на посаді завідувача Лохвицького дослідного поля, яку він обійняв 1 листопада 1910 р. Тоді сфера діяльності Дослідного поля простягалася на Лохвицький, Прилуцький, Роменський і Золотоніський повіти Полтавської губернії, нині це території громад, що входять до складу Полтавської, Сумської, Черкаської та Чернігівської областей України [8].

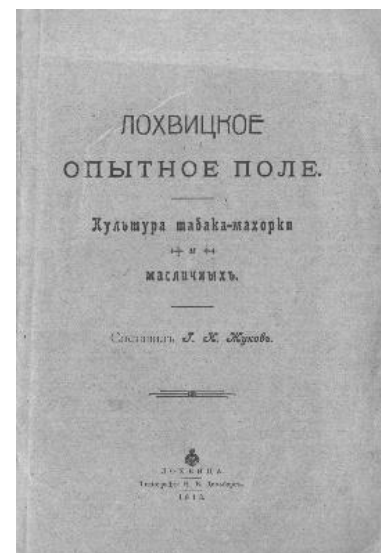
Як керівник установи Георгій Іванович здійснив багато новацій. Зокрема, вважається, що саме він, першим в Україні, розпочав вивчення тут південних (п'ємонтських) сортів конопель, здійснивши їх акліматизацію. У

подальшому всі його особисті наукові інтереси, а також створені його зусиллями дослідницькі установи були націлені перш за все на всебічне вивчення тютюнів. Це була низка вегетаційних спостережень, комплекс агрохімічних дослідів, студії з насіннєзнавства, а також перші спроби з вивчення вовчка (паразит) і рябухи (хвороба), що в той час вражали тютюн. Були розпочаті збори зразків насіння кращих місцевих гатунків тютюну та махорки, згодом використані для селекції нових сортів.

Взагалі, інтенсифікацію селянського виробництва, надто у дрібних господарствах, Георгій Іванович пов'язував з введенням тютюну в існуючі сівозміни, а не вирощування його на окремих площах, як це робили раніше [7]. Крім того, він вбачав розширення видового складу культивованих селянами олійних культур, перш за все соняшника, ріпаку ярого, ріжю, льону олійного. При цьому слід відзначити аналітичне, всебічне і, головне, відповідальне відношення вченого до набору рекомендованих культур. Зокрема, він не відносив до них ріпак озимий через низьку стійкість рослини до місцевих кліматичних умов, через що, вона за 20 років випробовування шість разів зовсім не дала врожаю [4]. А сафлор не був рекомендований через необхідність виключно ручного збору суцвіть, що були ще й дуже колючими. Китайську редьку важко було обмолотити. Мак, хоч і був традиційною для вирощування культурою і мав найвищу олійність насіння, але не давав сталого врожаю через ураження шкідником – прихованохоботником [4]. Всі зазначені питання Георгій Іванович висвітлював у низці цікавих видань [5, 6, 7].

У Лохвиці Г. І. Жуков зажив собі великого авторитету і поваги серед населення. Про це свідчить його обрання у 1912 р. гласним Лохвицької міської думи від кадетської партії. Але ця продуктивна професійна та громадська праця була перервана призовом 16 липня 1914 р. до війська у зв'язку з початком Першої світової війни (1914–1918 рр.). Поручиком на фронті він зустрів Лютневу революцію, а, згодом, і жовтневий більшовицький переворот 1917 р. Згодом він згадував, що у цей час солдати виказали йому довіру, обравши командиром штрафної роти.

По досягненню граничного віку 17 січня 1918 р. Георгій Іванович демобілізувався і повернувся до Лохвиці знову на посаду очільника рідної установи, реформованої в Лохвицьку дослідну станцію, проте там не затримався через гостру недовіру до нього, як колишнього офіцера з

боку солдатських депутатів.

Вийшовши на певний час за межі України, згодом він повертається і знову займає стару посаду. Тоді ж за ним почало наглядати Лохвицька ЧК [9]. Під його вмілим керівництвом Лохвицька дослідна станція розвивається, отримавши визнання на всеукраїнському рівні. Георгій Іванович багато публікується. Його наукові праці того періоду викликали зацікавленість, про що свідчать написані на них позитивні рецензії. Як повідомили авторам у Лохвицькому краєзнавчому музеї імені Г. Сковороди, у другій половині 1920-х років науковця навіть включили до складу делегації до Канади.

Але творча, організаційна та наукова діяльність Г. І. Жукова була перервана у березні 1931 р. арештом у сфабрикованій ДПУ справі Трудової селянської партії (далі – ТСП). Його записали до «Полтавської філії» партії, очолюваної, начебто, колишнім директором Полтавської дослідної станції В. І. Сазановим (1879–1967 рр.) [2]. Згодом Георгій Іванович згадував, що спершу після арешту йому три ночі в полтавській в'язниці не давали спати, потім на вимогу слідчого він власноручно написав свідчення про нездійснені надумані злочини [10, с. 222]. Під час ознайомлення з протоколом допиту взагалі складається враження написання під диктовку – про буржуазний вплив і шкідницьку діяльність.

У звинувачувальному акті було записано: а) починаючи з 1925 року, будучи завербованим в ТСП членом центра Доленком у своїй практичній роботі усі заходи скеровував на зміцнення заможних верств; б) разом з іншими членами Роменського контрреволюційного осередку ТСП проводив обробку та вербування їх як організаторів низової периферії на селі; в) перебуваючи директором дослідної станції, програму її робіт вибудовував у напрямку зміцнення і обслуговування одноосібного і заможного господарства – опори ТСП; г) для досягнення загальної мети, був пов'язаний з окремими членами, причетними до У[країнського] Н[аціоналістичного] Ц[ентру], тобто в злочині, передбаченому ст.ст. 54-7 і 54-11 КК УСРР [10, с. 121].

Свою провину Георгій Іванович визнав. За рішенням Колегії ОДПУ від 12 вересня 1931 р. його було засуджено до 5 років концтаборів з заміною на висилку через ПП ОГПУ на Північ на той же строк, рахуючи з 10 березня 1931 р. [10, с. 165]. 22 вересня 1931 р. вченого було відправлено в розпорядження Котласького Оперсектора ОГПУ [10, с. 169] і основну частину строку Жуков відбув, працюючи за фахом в Архангельській дослідній станції. Під час перебування на Півночі СРСР, Жуков відзначився не лише як здібний науковець-практик, але і як організатор сільськогосподарського виробництва. За інформацією Лохвицького

краєзнавчого музею імені Г. Сковороди його навіть нагородили орденом.

У 1950 р. Георгій Іванович повернувся до Лохвиці, намагався влаштуватися на роботу на науково-дослідну станцію, але, з огляду на похилий вік, йому відмовили. У 1956 р. родина переїхала до Полтави. У документах лютого 1960 р. він значиться серед живих [10, с. 330].

Таким чином бачимо, що дослідницька складова аграрної науки України отримала значний поступ від послідовної та цілеспрямованої діяльності Г. І. Жукова. Його організаторська генеза не лише не дала загинути знаному Лохвицькому дослідному полю, але й закріпила за ним статус Станції. В її історії Георгій Іванович посів достойне місце, пронісши через важкі та складні часи харизму лідера та вмілого керівника колективу.

Разом з тим, становлення тоталітаризму в СРСР, ідеологічні та владні втручання у наукові дослідження стали на перешкоді загальному розвитку, у тому числі, дослідної справи в Україні. У боротьбі за владу і авторитет на селі у 1920–1930-х рр. була фактично знищена стара агрономічна школа. Вивчення документів, поновлення імен репресованих вчених, зокрема Георгія Івановича Жукова, сприятимуть відкриттю нових сенсів у генезі аграрної науки.

Список використаних джерел

1. Вергунов В. А. Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні. /У 3 ч. Ч 1: Творці та розбудовники (біографічні нариси). К.: Аграрна наука, 2018. 604 с.
2. Вергунов В. А., Самородов В. М. В. І. Сазанов: портрет розбудовника сільськогосподарської дослідної справи та громадянина. /Наук. ред. В. А. Вергунов. Полтава, 2011. 174 р.
3. Жуків Г. Лохвицька Дослідна Станція на Полтавщині // Полтавський Селянин. 1925. Ч. 15. С. 15-17. [Початок]
4. Жуків Г. Досягнення Лохвицької Дослідної Станції // Полтавський Селянин. 1925. Ч. 16. С. 3-6. [Закінчення]
5. Жуків Г. Олійні рослини. Харків: Рад. Селянин, 1925. 116 с.
6. Жуків Г. І. Сівозміни у сільському господарстві. Харків: Вид-во Книгоспілка, 1925. 46 с.
7. Жуків Г. І. Тютюн та його культура. 2-е видання. Харків: Книгоспілка, 1928. 40 с.
8. Жуков Г. И. Лохвицкое опытное поле. Культура табака-махорки и масличных. Лохвица: Тип. Н. Б. Дальберга, 1913. 85 с.
9. Панченко О. Лохвицьке Товариство сільських господарі та повіт. Історія наука і долі на зламі доби. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2017. 830 с.
10. Справа «Української філії Трудової селянської партії»: 36. документів і матеріалів / Упоряд: Т. Ф. Григор'єва, В. І. Очеретянко. К.: Голов. ред. «Реабілітовані історією», 2010. 368 с.
11. ЦДАГО України ф. 263, оп. 1, спр. 51894фп. В 48 т.